

Аннотация

Денисенко О. Л. Историко-правовой анализ уголовного законодательства Украины об ответственности за вовлечение лиц в занятие попрошайничеством. – Статья.

Статья посвящена исследованию генезиса и исторического развития законодательного регулирования уголовного законодательства Украины об ответственности за вовлечение лиц в занятие попрошайничеством. В частности, проанализированы источники уголовного права, в которых закреплена данная категория преступлений. Сделана попытка выделить различные этапы развития законодательства Украины об ответственности за вовлечение лиц в занятие попрошайничеством.

Ключевые слова: попрошайничество, вовлечение лиц, уголовная ответственность, эксплуатация.

Summary

Denisenko O. L. Historical and legal analysis of criminal legislation of Ukraine on responsibility on involving the individuals in begging. – Article.

The article is dedicated to research of genesis and historical development of legislative regulation of criminal legislation of Ukraine on responsibility on involving the individuals in begging. In particular analyzed sources of criminal law in which the responsibility of this category of crimes are fixed. The attempt is made to distinguish different stages of development of legislation of Ukraine on responsibility on involving the individuals in begging.

Key words: begging, involvement of people, criminal liability, operation.

УДК 343.9.01

Д. О. Колодін

СУЧАСНА ЕЛЕКТОРАЛЬНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА

Актуальність теми дослідження. Фальсифікація виборчої документації й результатів голосування та інші злочини проти виборчих прав громадян відносяться до так званих електоральних злочинів.

Актуальність обраної для дослідження теми пояснюється тим, що електоральна злочинність є відносно новою категорією для вітчизняної кримінології й науки кримінального права. У статі ми б хотіли сфокусувати увагу саме на цьому понятті, оскільки воно безпосередньо пов'язане з проблемою соціально-правового обґрунтування криміналізації фальсифікації виборчої документації.

Обґрунтовуючи актуальність цього напряму дослідження, варто нагадати, що демократія починається з виборів і їх результатів. Кардинально змінити ситуацію з кризою демократії, що сьогодні склалася в Україні, можна через розширення можливостей громадської участі, перетворення громадян на впливового суб'єкта трансформацій, формування в суспільстві усвідомлення підзвітності влади й можливості впливати на неї.

Досягнення цієї мети потребує глибоких і системних змін усіх основних складників політичної сфери суспільного життя. Проте аналіз наукових публікацій і нормативно-правових актів та багато в чому нестабільна політична ситуація в нашій країні дозволяють стверджувати, що проблема кримінально-правової охорони виборчих прав так і не отримала остаточного вирішення, незважаючи на значну кількість наукових праць із цього питання.

Саме вирішення вказаної проблеми є основою стабільності політичного й соціального порядку в українському суспільстві. Тому вдосконалення поняття кримінальної відповідальності за фальсифікацію результатів виборів та уточнення змісту цього терміна є першочерговими завданнями, які стоять перед сучасною Україною.

Основним способом порушення виборчих прав громадян і впливу на перебіг голосування є саме фальсифікація виборчих документів у різних формах. При цьому варто наголосити, що фальсифікація – це надзвичайно розповсюджене явище, очевидна й об'єктивна латентність якого сприяє розповсюдженню корупції в Україні. Крім того, вчинення злочинів у цій сфері спричиняє велику шкоду не лише правам окремих громадян, а й усій демократичній системі нашої країни.

Практика проведення виборів в Україні наочно демонструє недоліки втілення в життя кримінально-правової заборони фальсифікації результатів виборів, що обумовлює необхідність приділення постійної уваги вдосконаленню кримінально-правової охорони виборчого процесу. Увесь дефіцит демократії та вказані негативні тенденції дозволяють припустити, що класичних концепцій прав і свобод громадянина не «вистачає», що свідчить про необхідність оновлення концептуального супроводу проведення демократичних виборів у глобалізованому суспільстві. Процес глобалізації поглиблює недоліки демократичних систем і посилює їх хрупкість перед транснаціональними явищами. Особливо це стосується встановлення нових та вдосконалення старих кримінально-правових заборон у сфері реалізації виборчих прав громадян.

Саме зазначені вище обставини й обумовили вибір теми для проведення дослідження.

Аналіз останніх публікацій. Поняття електоральної злочинності та його аналіз не знайшли достатнього відображення у вітчизняній юридичній науці. Оскільки це поняття було запроваджено до наукового обігу на пострадянському просторі лише декілька років тому, можна назвати лише декількох авторів, які безпосередньо вивчали цей вид злочинності: О. Вешняков, П. Кабанов, Г. Маляр, А. Сморгунюва.

Мета статті полягає в такому: 1) проаналізувати сутність поняття «електоральна злочинність»; 2) виділити ознаки цього феномена; 3) надати відповідь щодо місця електоральної злочинності в структурі злочинності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Поняття електоральної злочинності базується на ідеї, що одним із протиправних засобів, які використовуються для досягнення політичних цілей, є вчинення злочинів, пов'язаних із перекручуванням волевиявлення населення в процесі проведення виборів чи референдумів, які називають електоральними злочинами, а сукупність цих злочинів – електоральною злочинністю.

Це поняття може тлумачитися як у широкому, так і у вузькому сенсі.

У широкому розумінні поняттям «електоральна злочинність» охоплюється вся сукупність кримінально караних діянь, спрямованих на порушення виборчого права в частині вільного здійснення громадянином права на участь у виборах або референдумі, а також повноважень виборчих комісій або комісій із проведення референдумів [1, с. 46–50].

У вузькому розумінні цей термін може аналізуватися як сукупність злочинів проти виборчих прав громадян, які вчиняються у певний час на певній території.

Це поняття з'явилося в науковому обігу лише в 2000 р. [2, с. 95–102]. Такий факт, окрім того, що вказує на наукову новизну дослідження цього питання, говорить про глибинні політичні й соціально-економічні перетворення на теренах колишнього Радянського Союзу. З одного боку, це свідчить про більш глибоку увагу громадян до питань захисту своїх виборчих прав, а з іншого – про посилене бажання окремих політичних сил і їх представників використати прогалини в нестабільному виборчому законодавстві та виборчій практиці для досягнення власних політичних цілей, які розходяться із цілями народу як носія влади.

У сучасній українській юридичній науці електоральну злочинність здебільшого аналізують як різновид політичної злочинності. Так, Г. Маляр у своєму дослідженні зазначає: «Протягом останніх років у кримінологічній науці країн Східної Європи з'явилися окремі кримінологічні теорії, які вивчають різні види злочинності в політичній сфері, зокрема електоральну, бунтівну, міжнародну, тоталітарну злочинність, політичний рекет, політичний вандалізм, політичну корупцію, політичний тероризм, зловживання владою з політичною метою» [3].

Російські вчені (О. Вешняков, П. Кабанов, А. Сморгунува) у свій час запропонували виділити електоральну кримінологію в самостійний науковий напрям у межах політичної кримінології. Український учений Г. Маляр вказує на недоречність такого виокремлення, оскільки надмірне фрагментування порушує цілісність і систему цілого, а винесення вчень, закономірностей, загальних та окремих теорій на рівень із науковою галуззю чи напрямом суперечить основам наукознавства.

Проте, на нашу думку, значимість протидії злочинам під час проведення виборів говорить проте те, що не потрібно так радикально відкидати поняття «електоральна злочинність» і відповідну концепцію. Якщо в сучасній науці загальновизнаними категоріями є «електоральна поведінка» й «електоральна соціологія», то аналіз категорії «електоральна злочинність» принаймні має право на існування [4; 5].

Ознаками електоральної злочинності є такі:

1) більш висока латентність порівняно з іншими видами злочинності. Як зазначає російський фахівець із цього питання І. Бутяйкін, незважаючи на те, що в умовах реформування сучасної державності 80% злочинів, пов'язаних із виборчим процесом, вчинені з політичних мотивів, факти притягнення до кримінальної відповідальності за такі небезпечні злочини залишаються одиничними [8];

2) політизованість;

3) періодичність, що обумовлено часом проведення виборів;

4) особлива географія злочинності, обумовлена політичним домінуванням тієї чи іншої політичної сили на певній території, яка у свою чергу пов'язана з настроями електорату;

5) «відносність» цього виду злочинності, що обумовлено тим, що для більшості місцевого електорату ті чи інші форми фальсифікацій результатів виборів на користь певних кандидатів чи політичних сил будуть вважатися злочинами умовними залежно від політичних уподобань. Інакше кажучи, діє такий принцип: «порушення виборчого закону з боку «нашої» політичної сили можна «вибачити», проте подібну «аналогію вибачення» застосувати до політичних опонентів, звичайно, не можна».

Структура електоральної злочинності неоднорідна. Найбільш розповсюдженими її формами є такі: 1) електоральна корупція; 2) зловживання владою в умовах виборчого процесу (використання адміністративного ресурсу на виборах); 3) інформаційна злочинність, пов'язана з розповсюдженням недостовірної інформації у виборчому процесі; 4) кримінальний політичний екстремізм, пов'язаний із впливом на учасників виборчого процесу шляхом застосування фізичного або психічного насильства.

Проте варто зазначити, що, навіть беручи до уваги всю різноманітність електоральної злочинності, найбільш розповсюдженим її видом є саме електоральна корупція, погляди на яку серед вітчизняних науковців дещо різняться. Так, Л. Багрій-Шахматов розглядає корупцію як особливий вид організованої злочинності, В. Лунєєв – як різновид економічної [6, с. 47].

Справа полягає в тому, що, як слушно зазначив академік Л. Багрій-Шахматов, у сфері політичного життя держави поширення корупції може призвести до зміщення цілей політики від загальнонаціонального розвитку до забезпечення володарювання олігархічних угруповань. Важливо відзначити й те, що поширення корупції призводить до зниження політичної конкуренції в державі, а реальна політична конкуренція слугує протидією й обмежувачем для корупції в політичній сфері, з одного боку, і для політичного екстремізму з іншого боку. Унаслідок цього знижуються шанси політичної стабільності. При цьому з урахуванням інших умов здійснюється плавний перехід від напівлегітимного лобізму до відвертої корупції [7, с. 125]. Вважаємо, саме на це варто звертати увагу в подальших дослідженнях феномена електоральної злочинності в Україні, особливо в сучасних умовах.

Професор Л. Кормич слушно зазначила, що останні виборчі кампанії не продемонстрували усвідомлення суб'єктами виборчого процесу своєї ролі. За застарілими стандартами продовжувалася війна компроматів, взаємні образи та звинувачення, а головне – жодного бажання порозумітися [9, с. 4]. Крім того, відбувається спотворення реального й дійсного волевиявлення народу, яке в термінах кримінального права йменується фальсифікацією результатів виборів.

Проте, як не дивно, офіційна статистика Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України) у період, який слідував за скандальними кримінальними справами, пов'язаними з виборами, вражає своєю «сором'язливістю». Нижче проаналізуємо показники електоральної злочинності за останні роки.

Так, у 2002 р., коли відбулися парламентські вибори, міліція порушила 34 кримінальні справи щодо порушення виборчого законодавства. У 2004 р., коли пройшли президентські вибори, органи внутрішніх справ порушили 130 кримінальних справ. Тільки за неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів було порушено 72 кримінальні справи [10]. Під час позачергових парламентських виборів 2007 р. МВС України порушило 10 кримінальних справ.

У 2008 р. було зареєстровано лише одну кримінальну справу, порушену за ст. 158 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Усього в провадженні перебувало 14 кримінальних справ за ст. 158 КК України.

За цей же період було порушено дев'ять кримінальних справ за ст. 157 КК України «Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у рефе-

рендумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача». Усього в провадженні перебувало також 14 кримінальних справ за цією статтю КК України. Два злочини цієї категорії були вчинені групою осіб. Організованою групою або злочинною організацією жоден зі злочинів не вчинявся.

Кримінальні справи за іншими статтями КК України, що передбачають відповідальність за виборчі злочини, як свідчить статистика МВС України, не порушувалися.

У 2009 р. за ст. 158 КК України було порушено 11 кримінальних справ. Усього в провадженні перебувало 17 справ за зазначеною статтею. Два злочини цієї категорії були вчинені групою осіб. Організованою групою або злочинною організацією жоден зі злочинів не вчинявся.

За цей же період було порушено три кримінальні справи за ст. 157 КК України «Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача». Усього в провадженні перебувало також сім кримінальних справ за цією статтю КК України.

У 2010 р., коли проходили останні вибори президента, було порушено 34 кримінальні справи за ознаками злочинів проти виборчих прав громадян.

У 2010 р. було зареєстровано 15 кримінальних справ, порушених за ст. 158 КК України. Проте на початку 2010 р. в провадженні залишалося дев'ять кримінальних справ за цією статтею КК України.

За цей же період було порушено 13 кримінальних справ за ст. 157 КК України «Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача». Усього в провадженні перебувало також 14 кримінальних справ за цією статтю КК України. Проте на початку 2010 р. в провадженні залишалося 10 кримінальних справ за цією статтею КК України.

Саме 2010 р. виділяється тим, що впродовж нього було порушено п'ять кримінальних справ за ст. 158-1 КК України «Голосування виборцем на виборчій дільниці більше ніж один раз» та одна кримінальна справа за ст. 159 КК України «Порушення таємниці голосування».

Кримінальні справи за інші злочини проти виборчих прав громадян у 2010 р. не порушувалися.

Відносно велику кількість кримінальних справ за злочини проти виборчих прав громадян саме в 2010 р. можна пояснити тим, що саме тоді відбулися вибори до місцевих органів влади, що надали більш-менш вагоме підґрунтя для збільшення статистичних показників у цій сфері.

У 2011 р. було зареєстровано три кримінальні справи, порушені за ст. 158 КК України. Проте на початку 2011 р. в провадженні залишалося шість кримінальних справ за цією статтею КК України. Чотири кримінальні справи за ст. 158 КК України були направлені за цей період до суду.

За цей же період було порушено лише одну кримінальну справу за ст. 157 КК України «Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності

офіційного спостерігача». Проте на початку 2010 р. в провадженні залишалося десять кримінальних справ за цією статтею КК України. Дві кримінальні справи за ст. 157 КК України були направлені за цей період до суду.

Кримінальні справи за інші злочини проти виборчих прав громадян у 2011 р. не порушувалися.

За десять місяців 2012 р. було зареєстровано три кримінальні справи, порушені за ознаками ст. 158 КК України. Проте на початку 2012 р. в провадженні залишалося п'ять кримінальних справ за цією статтею КК України. Чотири кримінальні справи за ст. 158 КК України були направлені до суду.

За цей же період було порушено чотири кримінальні справи за ст. 157 КК України «Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача». Проте на початку 2012 р. в провадженні залишалося дві кримінальні справи за цією статтею КК України. Три кримінальні справи за ст. 157 КК України були направлені за цей період до суду.

Кримінальні справи за інші злочини проти виборчих прав громадян у 2010 р. не порушувалися.

Проте вже вибори до Верховної Ради України 2012 р. відзначилися хвилею порушень виборчого законодавства, офіційно зареєстрованих органами МВС України. Підтвердження цьому є статистика МВС України щодо кількості зареєстрованих правопорушень у процесі підготовки виборів до Верховної Ради України 2012 р. Так, згідно з даними МВС України станом на 21 вересня 2012 р. зареєстровано 886 повідомлень про події, пов'язані з виборчим процесом. У період із 30 липня по 10 серпня зареєстровано 26 порушень, із 11 серпня по 19 серпня – 38 порушень, із 20 серпня по 30 серпня – 59 порушень, із 1 вересня по 10 вересня – 207 порушень, із 11 вересня по 21 вересня – 556 порушень.

Як обґрунтовано підкреслює С. Мозоль, основним способом порушення виборчих прав громадян та впливу на перебіг голосування є саме фальсифікація виборчих документів у різних формах [11]. Проте наведена статистика відображає передусім дрібні порушення виборчого законодавства, а в контексті нашого дослідження інтерес викликають порушення саме кримінального закону, з офіційною статистикою яких, як свідчать дані МВС України, у нашій державі існують суттєві проблеми.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що сучасна наука кримінального права й вітчизняна кримінологія повинні більшу увагу приділити питанням вивчення електоральної злочинності, починаючи з визначення цього поняття й розкриття його сутнісних ознак. Це вимога часу, оскільки дослідження українських соціологів вказують на глибокий розрив між соціологічними дослідженнями і майже нульовою практикою порушених кримінальних справ за статтями про виборчі злочини. Незважаючи на те, що основним способом порушення виборчих прав громадян є саме фальсифікація виборчої документації, до офіційної кримінально-правової статистики злочини, передбачені ст. 158 КК України, майже не потрапляють. Відтак можна стверджувати про майже нульовий загально превентивний вплив відповідної кримінально-правової заборони.

Література

1. Климова Ю. Электоральная преступность: понятие и проблема эффективности ее сдерживания уголовно-правовыми средствами / Ю. Климова // Следователь. – 2003. – № 1. – С. 46–50.
2. Груздева А. Электоральная преступность: понятие и некоторые формы ее проявления в современной России / А. Груздева // Вопросы национальной безопасности в исследованиях правоведов : сборник научных трудов / под ред. Г. Горшенкова. – Сыктывкар, 2000. – С. 95–102.
3. Маляр Г. Проблема політичної злочинності в зарубіжній кримінології : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. Маляр ; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького. – К., 2010. – 20 с.
4. Шинкаренко О. Електоральна поведінка в системі політичної поведінки (методологічні питання наукового аналізу) / О. Шинкаренко // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. / редкол. : О. Скідін (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – Вип. 51. – С. 173–180.
5. Телегіна К. Електоральна соціологія як особливо соціоінженерна діяльність: функції та дослідницькі методи / К. Телегіна // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – 2011. – Вип. 5. – С. 24–32.
6. Мельник М. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : [монографія] / М. Мельник. – К. : Атіка, 2001. – 304 с.
7. Багрий-Шахматов Л. Уголовно-правовые и криминологические проблемы коррупции, теневой экономики и борьбы с ними : [учебное пособие] / Л. Багрий-Шахматов. – О. : Латстар, 2001. – 529 с.
8. Бутяйкин И. Уголовная ответственность за фальсификацию избирательных документов, документов референдума и итогов голосования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / И. Бутяйкин ; Московский государственный областной гуманитарный институт. – М., 2011. – 24 с.
9. Кормич Л. Соціальні пріоритети сучасного виборчого процесу в Україні: обумовленість і наслідки / Л. Кормич // Актуальні проблеми політики : зб. наук. Праць / гол. ред. С. Ківалов. – О. : Фенікс, 2010. – Вип. 40. – С. 3–9.
10. Примаченко О. Уроки минулих виборів. За фальсифікації покарані окремі виконавці / О. Примаченко // Дзеркало тижня. Україна. – 2006. – № 1. – С. 1–6.
11. Мозоль С. Запобігання злочинам проти виборчих прав громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. Мозоль ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2008. – 20 с.

Анотація

Колодін Д. О. Сучасна електоральна злочинність в Україні: поняття, сутність і структура. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню феномена сучасної електоральної злочинності в Україні, визначенню сутності цього поняття та його характеристик. Проаналізовано статистичні дані щодо порушень кримінальних справ за злочинами проти виборчих прав громадян.

Ключові слова: злочини проти виборчих прав громадян, електоральна злочинність, вибори, референдум, фальсифікація виборчої документації, латентна злочинність, політична злочинність.

Аннотация

Колодин Д. О. Современная электоральная преступность в Украине: понятие, сущность и структура. – Статья.

Статья посвящена исследованию феномена современной электоральной преступности в Украине, определению сущности этого понятия и его характеристик. Проанализированы статистические данные по возбужденным уголовным делам по преступлениям против избирательных прав граждан.

Ключевые слова: преступления против избирательных прав граждан, электоральная преступность, выборы, референдум, фальсификация избирательной документации, латентная преступность, политическая преступность.

Summary

Kolodin D. A. Contemporary electoral crime in Ukraine: definition, nature and structure. – Article.

The article is focused on the phenomenon of contemporary electoral crime in Ukraine as well as on the definition of the electoral crime and its characteristics. The article also analyzes statistics on criminal cases for offenses against electoral rights.

Key words: crimes against citizens' voting rights, electoral crime, elections, the referendum, falsification of election documents, latent crime, political crime.